

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 2

Fylke: Møre og Romsdal

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Stryken

Emne: Transport av høy

Bygdelag: Fverdalen

Oppskr. av: Lydia Eliassen

Gard: /

(adresse): Verma st.

G.nr. / Br.nr. /

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. Delvis

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Kårmann Lars Tonberg f. 1832 + 1925, Stryken og søm. Høyde m. fl.

SVAR

I min beslefar Lars Tonbergs tid (f. på gården Sleby, Fverdalen 1832, død som kårmann på Tonberg gård, 7 km. fra Åndalsnes 1925) blev graset slått med lå og tørket på bakken eller i hesjer. I den tid han hadde gården bruktes ikke streng og kornstær til hesjing. Det kom først omkr 1900 da far hadde overtatt gården. Beslefar og alle andre gårdbrukere på hans tid brukte noe de kalte "krakar" til til å lage hesjer av. "Krankar" er laget av toppen av furutrær der grenene er avhugget ombrent en håndbredd fra stammen og med omlag en fots mellomrum oppover stammen. Nedre del av "krakan" blev tilspisset og banket ned i jorden. "Krankane" blev auksert med en dragg. Fåvns mellomrum og på de avhuggede grener blev så lagt lange trespilder eller avkviste grener, oftest 3 grener med en fots mellomrum. På disse grener blev så høyet tørket.

Hövelige emner² til „krakar“ blev lagt (ein „kraka“)
tilside når de hugg ved eller kommer
og de blev eller brukt balt opp igjen
og lagt under tak til neste år.

Når høyet var tøst blev det i
beskytters karndom kjørt inn med
hest og langvogn med høykang, men
ikke grunder på hjemmejordene, men
fra utstallene bar de det ofte
ned på børsvoll. En bjørkegrin (ein „børsvoll“)
som var kløffet foran blev brukt
til børsvoll. De to kløffender blev
knyttet sammen og der blev løst
på en duggelig bøv alt efter hvor
kraftig bæreren var, så blev den grove
ende bøyd under der kløffene var
knyttet sammen og grovenden blev
lagt på skuldren. Om de da hadde
noen å hjelpe seg å få børsvolken på
ryggen, stod hjelperen alltid bak. De
brakte også å dra høy for utstallene (ei „stoge“)
ned til utløren på „stoge“. Tidligere
småbrøker, om kårman Ole Lykkeled
født, Øverdalen 1871 og Fremdeles ilive,
forteller at han brøker børsvoll og
stoge Fremdeles, men det er ikke
alvinnelig lenger. På brøk som
har hest blir det overhoved ikke
gjort mere. Ole Lykkeled beskriver en
„stoge“ slik: Ei bjørkebrøke som er
kløffet i enden blir lagt i midten
og to bjørkebrøker som er litt
lengere blir lagt en på hver side.
På knyttes toppen av den midterste

3
Fast med en gren til høvet av de
to som ligger på siden slik at
der dannes som et drag hvor de
to lengste grovender blir som sjaker
og tuskene knyttes sammen så en
kan legge høykjemmene på dem og
dra dem med til løen. Slik
ser vi "slage" ut:

og en "børsvoek":

en "kraka":

(Slike gang "kraka" var brukt i Gverdalen
var i 1910 da hadde folk lengre
nede i bygda forlenget (omkr. 1900)
begynt å bruke hesjering og staur,
(med spiker i) Da far overtok
gården Tonberg kjørte han høyet
inn med forhjulet langvogn med
særskille begrunder som ble satt
på for forhøykjøring. Disse begrunder
hadde alltid vandrete bestenger,
nu brukes likeså ofte bekammer med
grove stenger lodrett. I de allersiste
år er også enkelte begynt å bruke
forhjulvogn til høytransport. Til
disse vogner brukes høygrunder som
er smaltre nede enn ovenfor. Slik at
lasset blir større oppe enn nede.

Til kornkjøring brukes framleis
høytaug og svelkarm foran, men ikke
grunder på siden

Ved hjemkjøring av vinterhøy

1169

4
Fra selver brukes fremdeles høytang.
Den er laget av 2 lange, tykke slindrer
av sigt, myukt tre med 2 korte harde
tvætre. I det forreste tvætre er
reipet festet. Den kan ligge oppå
lasset og kjemmer høyet i så breie
kjemmer som råd er, lag eller lag til
lasset er stort nok. Så blir høytangen
lagt over med den tværenden hvor
reipet er festet foran mot hesten.

Reipet blir så trukket under lasset
og hjøra godt fast i det bakerste
tvæstykke på høytangen. Er selver-
veien godt brøytt og føret bra,
brukes en gjerne også "åldråthjøring"
for å få lasset større. Vid "åldråth-
jøring" brukes det alltid å være 2
som hjelper hverandre å løse. De
legger de først 2 glatte staurer på
tværs over sleden. En foran og en
bak. Og et "omlag" bjørketærsker oppå
hver av staurene ombrent i halv alen
utenfor sleden på hver side for å få
god bredde på lasset. Så er det å
grue høyet med henderne til de
får breie kjemmer og legge lag eller
lag til lasset er ca 500 kg. Så tar
en først "langhjøringa" d. e.: høytang
og tærke påtvært framme og bak.
Så kommer "tværhjøringa" og da blir
det lagt 3 "omlag" (bjørketærsker) på
hver langsides i tillegg til de 2
som allerede er på tværsiden fra før.
Så hjører en på begge sider samtidig

så det ikke blir ⁵skjævt last. Etterat
kjøringen er ferdig, blir de 2 tverstaures
brukket ut.

Sp. 1.

I Stranda krets, på andre siden
av Romsdalsfjorden, er der flere stikk-
keiger og selvstaller hvor der ikke
finnes kjørevei. Der trappes høyet
gott i meiser og rülles nedover de
bratte skrenter og ned til brukene
som fordelmeste ikke har hest.

Slike meiser er laget av tång, ombrent
så grovt som et seisuöre og ser ut
som en grov fiskerut. De har vært
i bruk i uminnelige tider og jeg har
selv sett dem i bruk så sent som 1942.
Derne måle å frakte ned høy på
brukes dog bare nede ved sjøen, opppe
i Øverdalen tenker småbrukere som
ikke har hest å dra på „sloge“ eller
skikjelke. I de senere år er her
også kommet til ialt 3 løypestenger
som brukes både til å frakte ned
ved og høy og selvdritt.

På små bruk står en fremdeles
i utstallene, men på de større
gårder blir utstallene nu mere og
mere lagt ut til kulturbuiter eller
kalvelykker. Men kan vel si at ut-
stallene er blitt lite brukt på gårdene
fra 1930 og utover da den dyrene
arbeidshjelp gjør slike utstaller utönsom.
På de minste bruk er de delvis innkjørdet
og i bruk ennå. Forst herred finnes
nu ikke en eneste husmann igjen.

De som bor på tidligere husmannsplaner har om ved den nye jordlovs hjelp blitt sjøleigende småbrukere, eller de har stakket å drive jorden og lever av hjemmeindustri eller annet arbeid og har igjen bare stuen og en liten lapp hagejord rundt husene mens selve jordveien er falt tilbake til hovedrognestruket. De som ikke har hest sjøl, leier eller låner hest eller drar høyet hjem på skikkjulle eller "slope".

Sp. 2.

I vårt herred finnes idag bare en gårdbruker som bruker å stakke høyet. Han har dyrket opp så meget jord at løven er blitt for liten. Han kjøper høyet fra hesjene med hest og stakker ute på markene. Transport av gras til hesjene foregår nu nesten på alle gårder med slaperive, mens de som ikke har hest lempet høygraset fram med høygaffel og rive. Jeg har aldrig sett noen bruke brettebære eller bære til å frakte råhøy til hesjen eller noen bære av 4 laupgäende bestaver med en tverstav i begge ender. Det kan neppe ha vært brukt her i bygden.

Sp. 3.

Høyet kjøres hjem på vinterføre.

Sp. 4.

Haugvogn med høygriender og 2 eller 4 hjul på. Samme vogn brukes også til korvkjøring, men uten griender på lausiden. Om høylaug

og hjøring, se øverst på side 4.

Til hjøring brükes reip som var laget av råhüder eller rossmålsreip som var laget av hvalrosshüd og var regnet for å vere de sterkeste og bedste. Far påstår at et rossmålsreip varde i mannens levelid når det bare blev skikkelig smurt og passet. De siste år for krigen brükte en også ofte reip av hampetaug. Alle reip brükte, - og brüker en framdeles å feste til reiphövd eller "halder" som helst er laget av böyet hogg som er vokset til en naturlig lökke stik &

Sp. 5.

Her finnes ikke fällerslätter. Säterhöyet kjøres oftest hjem på vinterføre. Her flere søner ligger noventinde samlet står en seg sammen og brüker opp veien ved å kjöre foran et stykke hver og den som ikke da vil slå lag og ta sin del av brøyinga blir regnet som en dårlig kar og det blir snakket om det i bygdan

Sp. 6.

Se side 4. Skikken med "älldrätkjøring" er meget gammel og har ikke vært forandret noe så lenge far kan minnes.

Emne nr. 2
 Emne : Transport av høy
 Oppskr. av Lydia Eliassen
 adr. Verma st

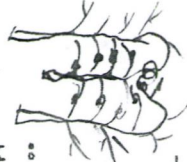
Fylke : Møre og Romsdal
 Herad : Grytten
 Bygdelag : Øverdalen
 Gard :
 Gr. Br.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle . Delvis
 B. Eller om den er etter andre heimelsmenn : ta også med alder
 heimstad, yrke) Kårmann Lars Tenberg f. 1832 død 1925 i Grytten og
 hans sønn Lauritz m. fl.

 Svar :

I min bestefar Lars Tenbergs tid (f. på gården Sletta Øverdalen 1832, død som kårmann på Tenberg gård, 7 km. fra Andalsnes 1925) blev graset slått med lja og tørket på bakken eller i hesjer. I den tid han hadde gården bruktes ikke streng og kornstaur til hesjing. Det kom først omkr. 1900 da far hadde overtatt gården. Bestefar og alle andre gårdbrukere på hans tid brukte noe de kalte "krakar" til å lage hesjer av. "Krankar" er laget av toppen av furutrær der grenene er avhugget omtrent en håndsbredd fra stammen og med onlag en fots mellomrum øppever stamm. Nederste del av "krakan" blev tilspisset og banket ned i jorden. "Krankane" blev anbrakt med en dryg favns mellomrom og på de avhuggede grener blev så lagt lange trespildirer eller avkvistede grener, oftest 3 grener over hverandre med en fots mellomrom. På disse grener blev så høyet tørket. Høvelige emner til "krakar" blev lagt tilside nå de hugg ved eller tømmer, og de blev etter bruk tatt opp igjen og lagt under tak til neste år. Når høyet var tørt, blev det i bestefars barndom kjørt inn med hest og langvegn med høytang, men ikke grinder på, fra hjemmegjordene, men fra utslåttene bar de det ofte ned på børsvelk (Ein børsvelk) Ei bjørkegrein som var kløftet foran blev brukt til børsvelk. De to kløftender blev knyttet sammen og der blev læsset på en dugelig bær alt etter hvor kraftig bæreren var, så blev den grove ende bøyd under der kløftene var knyttet sammen og grevenden blev lagt på skulderen. Om de da hadde noen å hjelpe seg å få børsvelken på ryggen, stod hjelperen alltid bak. De brukte også å dra høyet hjæxx fra utslåttene til utløen på ei sløge. Tidligere småbruker, nu kårmann Ole Lykkeslett født Øverdalen 1871 og framdeles i live, forteller at han bruker børsvelk og sløge ennu, men det er ikke alminnelig lengere. På bruk som har hest blir det overhøved ikke brukt mere. Ole Lykkeslett beskriver "ei sløge" slik : Ei bjørkebuske som er kløftet i enden blir lagt i midten og to bjørkebusker som er omtrent ei armlengde lengere

blir lagt en på hver side. Så knyttes toppen av den midters fast med en gren til hver av de to som ligger på siden slik at der dannes som et drag hvor de to lengste grov-ender blir som skjeker og buskene knyttes sammen så en kan legge høykjemmene på dem og dra dem ned til løen. Slik ser ei sloge ut :

og ein børsvolk :

Ein "kraka " :

Siste gang "kraka" var brukt i Øverdalen var i 1910 da hadde folk lengere ned i bygda forlengst (omkr. 1900) begynt å bruke hesjestræng og staur med spiker i. Da far overtok gården Tonberg kjørte han høyet inn med tohjulet vogn med særskilte tregrinder som blev satt på for høykjøring. Disse tregrinder hadde alltid vandrette trestenger, nu brukes likeså ofte trekarnar med grove strenger loddrett. I de allersiste år er også enkelte begynt å bruke firehjulet vogn til høykjøring. Til disse vogner brukes høygrinder som er smalere nede enn oventil. Slik at lasset blir videre oppe enn nede.

Til kornkjøring brukes framleis høytang og tverkarn foran, men ikke grinder på siden.

Ved hjemkjøring av vinterhøy fra seteren brukes fremdeles høytang. Den er laget av 2 lange, tynne slindrer av seigt, mjukt tre, med 2 korte, harde tvertre. I det forreste tvertre er reipet festet. En kar ligger oppå lasset og kjemmer høyet i så breie kjemmer som råd er, lag etter lag til lasset er stort nok. Så blii høytangen lagt over med den tverrenden hvor reipet er festet foran mot hesten. Reipet blir så trukket under lasset og hjøra godt fast i det bakerste tverstykke på høytangen. Er ^{et} sterveien godt brøytt og føret bra, bruker en gjerne også "åldråthjøring" for å få lasset større. Ved "åldråthjøring" bruker det alltid å vær 2 som hjelper hverandre å lasse. Da legger de først 2 glatte staurer på tvers over sleden. En foran og en bak. Og et "omlag" bjørkebusker oppå hver av staurene omtrent ei halv alen utenfor sleden på hver side for å få god bredde

på lasset. Så er det å greie høyet med henderne til de får breie kjemner og legge lag etter lag til lasset er ca. 500 kg. Så tar en først "langhjøringa" d.e.: høytang og buske påtvers framme og båk. Etterpå kommer "tverhjøringa" og da blir det lagt 3 "ømlag" (bjørkebusker) på hver langside i tillegg til de 2 som allerede er lagt på tversiden fra før. Så hjører en på begge sider samtidig så det ikke blir skjevt løst. Etterat hjøringen er ferdig blir de to tverstaurer trukket ut.

Sp. 1.

I Stranda krets, på andre siden av Romsdalsfjorden, er der flere slåtteteiger og sæterslåtter hvor der ikke finnes kjørevei. Der trappes høyet godt i meiser og rulles nedover de bratte skrenter og ned til brukene som før det meste ikke har hest. Slike høymeiser er laget av taug, omtrent så grovt som et seisnøre og ser ut som en grov fiskenet. De har vært i bruk i uminnelige tider og jeg har selv set dem i bruk så sent som 1942. Denne måte å frakte ned høy på brukes dog bare nede ved sjøen, øppe i Øverdalen bruker småbrukerne som ikke har hest å dra på "sloge" eller skikjelke. I de senere år er her også kommet til ialt 3 løypestrenger som brukes både til å frakte ned ved og høy og seterdrått.

På små bruk slår en framdeles i utslåttene, men på de større gårder blir utslåttene nu mere og mere lagt ut til kulturbeiter eller kalvelykker. En kan vel si at utslåtter er blitt lite brukt på gårdene fra 1930 og utover da den dyrere arbeidshjelp gjør slike utslåtter ulønsem. I vort herred finnes nu ikke en eneste husmann igjen. De som bor på tidligere husmannsplasser har nu ved den nye jordlevs hjelp blitt sjøleigede småbrukere, eller de har sluttet å drive jorden og lever av hjemmeindustri eller andet arbeide og har igjen bare stuen og en liten lapp hagejord rundt husene, mens selve jordveien er faldt tilbake til hovedbruket. De som ikke har hest sjøl, leier eller låner hest eller drar høyet hjem på skikjåke eller "sloge"

Sp. 2.
666666

1169 I vort herred finnes idag bare en gårdbruker som bruker å stakke høyet. Han har dyrket opp så meget jord at løen er blitt forliten. Han kjører høyet fra hesjene med

hest og stakker ute på markene. Transport av gras til hesjene foregår nu nesten på alle gårder med slæperive, mens de som ikke har hest, lemper graset fram med høygaffel og rive. Jeg har aldrig set noen bruke trillebåre eller bære til å frakte rå-høy til hesjene eller noen bære av 4 langsgående trestaver med en tverstav i begge ender. Det kan neppe ha været i bruk her i bygden.

Sp. 3.

Seterhøyet kjøres hjem på vinterføre.

Sp. 4.

Til høytransport brukes langvogn med 2 eller 4 hjul og grinder på. Samme vogn brukes også til kornkjøring, men da uten grinder på langsiden. Om høytang og hjøring se nederst på side 2 og øverst på side 3. Til hjøringen bruktes reip som var laget av råhuder eller "rossmål"-reip som var laget av hvalrosshud og var regnet for å være det sterkeste og bedste. Far påstår at et "rossmål"reip varte i mannens levetid når det bare blev skikkelig smurt og passet. De siste år før krigen brukte en også ofte reip av hampeaug. Alle reip brukte, og bruker en framleis å fæste til reiphovd eller "hælder" som er laget av bøyet hegg som er vokset til en naturlig løkke.

Så. 5

Her finnes ikke fællesslätter. Seterhøyet kjøres oftest hjem på vinterføre. Der flere sætter ligger nogenlunde samlet, slår en seg sammen og brøyter opp veien ved å kjøre foran et stykke hver, og den som ikke da vil slå lag og ta sin del av brøytinga blir regnet som en dårlig kar og det blir snakket på det i bygda.

Sp. 6.

Se nederst på side 2 og øverst på side 3. Skikken med "aldråthjøring" er meget gammel og har ikke vært forandret noe sålenge far kan minnes.